

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Monumenta Paderbornensia

Ferdinand <II., Paderborn, Bischof>

Francofurti ; Lipsiæ ; Norjbergæ, 1713

Fons Resonus, vulgò Bullerborn, Becam veterem, pagum dioecesis
Paderbornensis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-29975

FONS RESONUS,
VULGO

BULLERBORN /

PROPE BECAM VETEREM, PAGUM
DIOECESIS PADERBORNENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SILVÆ. RADICIBUS. ORTUM
QUÆ. TRAHIT. ET. RESONIS. NOMINA. DEBET. AQUIS
ARTE. SCATENS. MIRA. PELAGI. NUNC. MORE. FREMENTIS
ÆSTUAT. ALTERNA. NUNC. SILET. UNDA. VICE
ET. PEDE. DECURRIT. LIQUIDO. DUM. PROXIMA. SENSIM
PER. CAVA. LABENTEM. SAXA. RESORBET. HUMUS
MOX. EADEM. VIRES. SUBTER. TELLURE. RECENTES
COLLIGIT. ET. LARGAS. AUCTA. REFUNDIT. AQUAS
NE. JACTES. ARETHUSA. TUI. MIRACULA. FONTIS
SOLA. ETIAM. NOSTRAS. FAMA. LOQUETUR. OPES

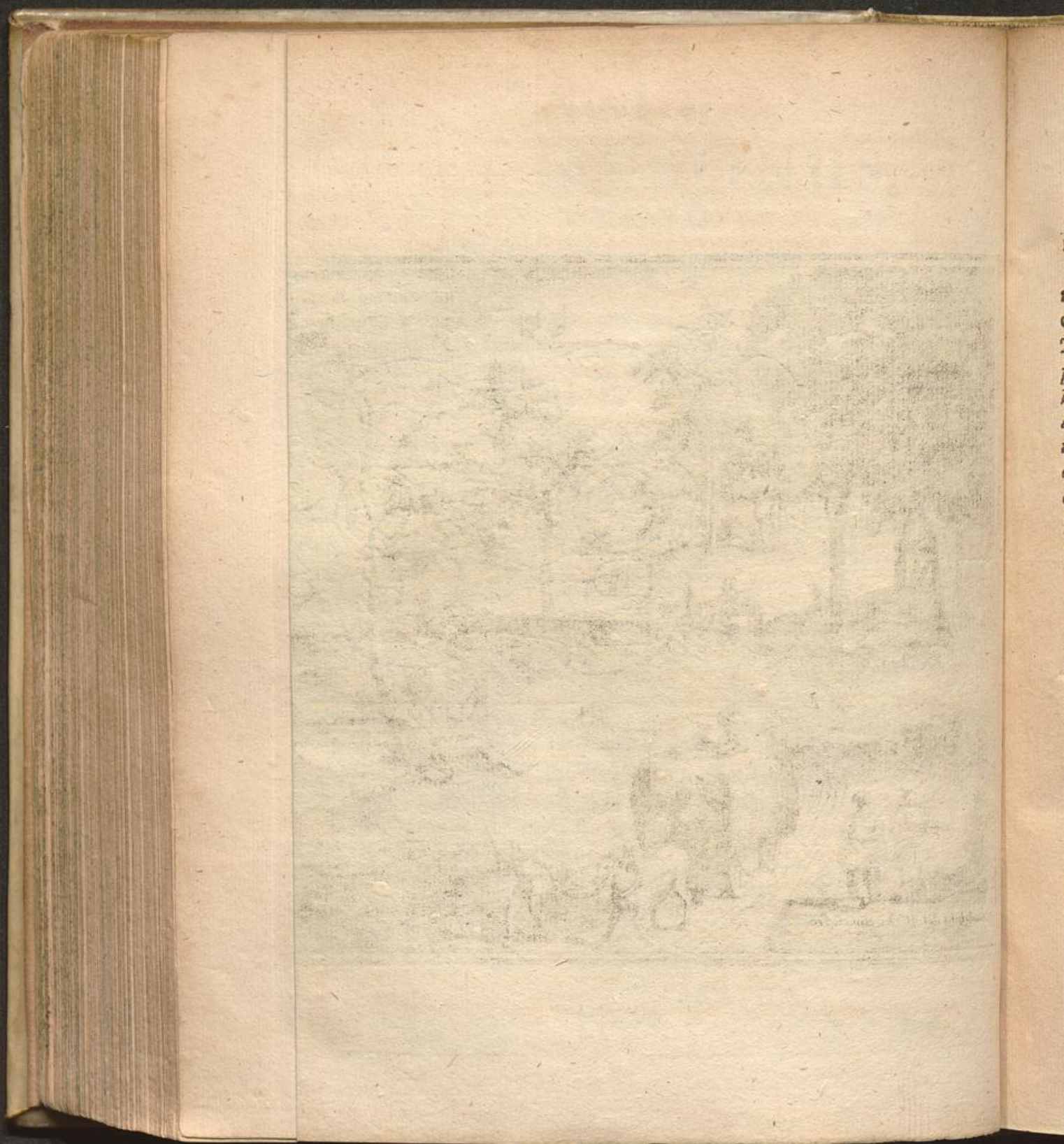
FERDINANDUS. DEI. ET. APO-
STOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS
PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MO-
NASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES
PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE
FURSTENBERG

AD. FONTEM. BULLERBORN. PROPE. BECAM. VE-
TEREM. MIRA. NATURA. PRÆDITUM. ET. FRE-
QUENTIBUS. PRINCIPUM. ET. NOBILIUM. VIRO-
RUM. CONVIVIIS. EXCUBIIS. ET. EXPERIMEN-
TIS. OLIM. CELEBRATUM

M. H. P

NO-

N O T Æ.

I. **T** E U T O B U R G E N S I S S I L V Æ R A D I C I B U S O R T U M.]
 De saltu Teutoburgensi satis superque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelii Thesauro geographico id. quod ipse ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergii hausit, nunc adjicimus. *Teutoburgensis, inquit, saltus, Germania locus inter Amisiam & Luppiam amnes, apud Tacitum 1. Annal, clade Romanorum sub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teuteberg silva est sic dicta, prope quam locus est, qui Wintfeldt, id est, campus victoria dicitur. Tractus hic patet longitudine 400. passus, & 200. latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderbornâ Bylfeldiam & Monasterium, conspicuus. Quare idem Ortelius meritò erroris arguit Pancirolum ad Notitiam Imperii, qui homonymiâ quâdam deceptus, hunc saltum putavit esse in Pannonia.*

2. **Q** U Æ T R A H I T, E T R E S O N I S N O M I N A D E B E T A Q U I S.]
 Nomen hujus fontis accolis est *Bullerborn / Bulderborn / Bolderborn / & Bullerborn*: bullern enim, sive bulderen & bolderen / Teutonice cum strepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno pag. 217, elegis suis, & Leonardus Thurneisserus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis, lib. 1. cap. 1. describunt. Eiusdem etiam meminere, Prodrumus geographicus Joannis Gigantis in tabula Episcopatus Paderb. Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Joannes Horriou l. 2. Panegyri. Paderborn. c. 7. *Ad veterem verò Becam in silva fons est, quem TUMULTUARIUM vocant. Is situs est sub cliuo montis, è quo magna vis ferri ac aris eruitur. Non jugiter sed intervallis fluit, sicut cum unam circiter horam cursum tenuerit, mox interhibeat, ac tres aut amplius horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat aut vices. Est enim cum bis eodem die aquam profundat, est cum semel, interdum antè, interdum longè post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacumina arborum exaudiri, velut exsurgentis venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac strepitu, quasi se ad cava montis allidentis &*

E e

foras

foras erumpere gestientis aqua. Reinerus autem Reineccius, in notis ad Poët. Anonym. multum sanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem esse putat, cuius ad An. 772. Carolo Irmenfulam, ejusque fanum Eresburgi destruyente, magno consensu meminerunt Annalium Francicorum scriptores. Sed audiamus ipsum Reineccium: *Procul dubio, inquit, eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornensi hodie nominatur der Bullerborn. Conveniunt enim* *weis dous* *tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimoinus, Schafnaburgensis, & Gemblacensis) quam ex auctore nostro. Etsi quod utrobique numen asciscitur, neque ipse excluserim, ita tamen ut torrentem tum non erupisse primùm, sed innotuisse opiner, forsantali quopiam casu, quem de thermis Carolinis in Boiemia memoriae prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cum varia ad me perlata essent, nodum prope modum mihi Gordium visum, dissolvère, Hermanus à Beckheim & Jacobus Theodoricus DD. ille Jureconsultus, hic Medicus, & Henrici Antistitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque singulari necessitudine mihi conjunctissimus. Alterius verba ex epistola ipsius ascribo: Aqua illa, quæ in radice montis prope vicum, quem nostri Oldenbecke appellant, cum strepitu frementes erumpunt. dulces sunt, nec ullum acoris sensum præbent, (ut rectè in Acidulis à Theodoro non sint numerata) nec servant in eruptione certas horas, sed pro aëris constitutione variant. In siccitatibus rariores sunt eruptiones, ut in die naturaliter solùm fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut singulis quatuor horis egrediantur, modò copiosiores, modò pauciores. Abundantiores sunt in vere & autumno, itidem hyeme, si pluviosa est; deficiunt magis in aestate, si valde sicca existit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia scaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rursus recipitur, & absorbetur prope vicum, quem Oldenbecke nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppia. Post aquam absorptam locus unde fluxit, gramine consitus ita resiccatur, ut illic sapius Principes & nobiles viri convivias habeant. Diversum quid est, sed aquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur, in agro Curiensi Rhatorum, quæ scaturiunt s. Non. Maii.*

Maii, & fluunt usque ad Idus Septemb. Post vena clauduntur, nec referantur ante Maium secuturum. Hac ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppia, rem iis incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.

Libet his adjungere quæ Christophorus Browerus in scholiis ad vitam B. Meinwerci §. 1. de hoc Tumultuario fonte, ex epistola Josephi Mangolti Soc. JESU Paderbornæ data, commemorat.

Existit duobus hinc miliaribus in nemore Fons Tumultuarius appellatus. Is postquam fluxit horæ circiter aut amplius spatium, quiescit horis ferè tribus; inde velut resumptis viribus, iteratò fluit: quod ubi continuavit, iterum sese ad hauriendum, quod effundat, recolligit, idque perpetuò in orbem facit, stasis ferè horarum intervallis, ut oculis deprehendi. Fons hic dum fluit, exonerat se in quendam alveum, qui aliunde, non procul tamen aquam defert, eamque tam copiosam, ut plura molendina impetu circumagat: Sed aquæ hujus regnum est admodum breve: nam ultra milliare Westphalicum non procurrit, quin ita absorbeat, ut ejus vix guttam inde reperias. Nam hinc inde in ripa voragine, terræque magni hiatus existunt, per quos tanto fertur impetu sub terram, ut ad restinguendum inferiorum flammæ properare diceret. Reliqua, quæ gurgites hos evadit, guttatim in ipso sensim alveo ita consumitur, ut alibi talos tibi mædificiat, alibi in arena sicco insistas vestigio. Sicille. Mirum certè hujus fontis ingenium. An. 1630. mensè Decembri Hassis diocesim Paderbornensem ingressis fluere desiit, qui antea tantâ vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam, proximam fontis capiti, versaret. An. dehinc 1638. restitutâ diocesi manare iterum, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatoque fluxu. Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu profilliebat fluebatque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, cessatque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

3. NE JACTES ARETHUSA TUI MIRACULA FONTIS.] Arethusam fontem Plinius l. 2. c. 103. inter aquarum naturæque miracula

ponit, quòd in terram se abdat, & alibi se reddat. *Quidam fontes, inquit, odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa, fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens Peloponnesiaco littori infunditur.* Quin de ipso Alpheo l. 31. cap. 5. *Alpheus sub ima maria permeat.* Addit & alios ex hoc miraculo fontes: *Subeunt & terras, rursusque redduntur Lycus in Asia, Erastinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia; & quæ in Æsculapii fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur, & in Atinate campo fluvius mersus, post xx. m. passuum exit.* At quæ tantâ admiratione proferuntur inter naturæ opera à Plinio, hîc apud nos quotidie in multis fontibus conspiciuntur. Videas enim passim in Teutonicis montibus, quatenus Paderbornæ in corona prætexuntur, plurimos è terra limpidissimos fontes oriri, magnoque aquarum agmine, ad certa spatia torrentis in modum decurrere, rursusque inter alveos sensim absorberi, condique sub terram, donec per subterraneas venas & apertos etiam petrarum canales collecti, in novos Paderæ & Luppia fontes exeant. Hinc Padera centum in urbe fontibus profilit, tam admirabili aquarum impetu, ut intra ipsam urbem quatuor justos amnes faciat, molasque verset. Luppia uno alteroque vasto & profundissimo lacu emergit, intraque horæ spatium Padera & Luppia in unum alveum confluunt, Luppiaque exinde nomen manet. Infra hos fontes in arenoso Senda ericeto Amisus compluresque fluvii ex profundis terræ specibus eodem naturæ partu & miraculo, per venas & meatus abditos effusi, prorumpunt. Adeò, quod in Arethusa & peregrinis hisce fontibus demiratus est Plinius, id in *Resono Fonte* aliisque, qui apud nos se abdunt & reddunt, hodie dum multò certius, multoque aspectabilius est. Et quis unquam peregrinus, æstimatorque naturæ operum, vel solam apud nos Paderbornam lustravit, quin amoenissimum aquarum spectaculum, & fontium, qui uspiam sunt, miraculum nulli secundum pronuntiavit?

Sed Romanis nostra minùs cognita fuerunt. Ideo pauca illi de Germaniæ fontibus, ut de auri argentique venis, cæterisque admirandis naturæ operibus prodiderunt. Quæ tamen ad Rhenum aliquantò magis illis explorata fuere. *Sunt & Mattiaci, inquit Plinius, in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet.* Et qui-

quinam illi *Mattiaci fontes* Marcellino l. 29. *aqua Mattiaca* dicti, præter *Wysbadenses* calidos fontes, quales hodie dum fervent in veteri Mattiacorum solo ac sede? Quippe *Mattium*, de quo Tacitus l. 1. Ann. *gentis Mattiaca caput*, quod nunc *Marpurgum* creditur, *fuereque Mattiaci pars quondam Cattorum, qui pulsus Ubiis agros eorum obsederunt.* Cluverius lib. 3. Germ. antiq. cap. 7. Quanquam Dilichius Hasslorum scriptor *Mattium*, quod Ptolemæo est *Ματτιανον* seu *Mattiacum*, nobis ex alio istic vico ostendat. Sed nihil Plinius de Aquisgranensium thermis, aliisque calidis ac medicatis Germaniæ fontibus, nihil de acidulis, ut mirum non sit etiam nostra præterisse.

Alter Germaniæ fons à Plinio monstratur apud Tungros: Ita enim lib. 31. cap. 2. *Tungri civitas Gallia fontem habet insignem, plurimis bullis stillantem, ferruginæ saporis: purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia.* Cui nunc forsân aqua *Spadana* est nomen. Habet & Paderbornensis diocesis fontes in modum fervidi aheni toto anno bullientes. Hos apud Pymontanas & Smechtanas acidulas reperias. Mira res! tenui intervallo acidulæ istic & bullientes fontes, colore, sapore & virtute diverfi. Nimirum, ut Plinius l. 31. cap. 4. censuit: *Tales sunt aquæ, qualis terra per quam fluunt, qualesque herbarum, quas lavant, succi:* Imò quales venæ inter viscera terræ, per quas labuntur, talem indolem attrahunt aquæ. Hinc aliæ potabiles, aliæ medicæ tantùm, & ad multa morborum auxilia salubres; ut hæc Medici etiam in nostris fontibus præclare probarunt, & balneis cum primis salutare censuerunt, quod etiamnum quotidianis experimentis sentiunt morbidi. Ideò *majorem fontem Mellitum* etiam apud Smechtanos Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, sæclo lapide inclusit, & sui nominis inscriptione exornavit. Sed & noxiæ quædam halitu & vaporibus aquæ, quales apud Soracten memorantur à Plinio l. 31. c. 2. *Ad Soracten, ait, sole oriente fontem exundare, ferventi similem, avesque qua gustaverint, juxtâ mortuas jacere.* Comperias id quoque apud Smechtanum fontem in colle sicum, quem hominibus innoxium, si avis degustet, enectam sæpe conspicias. Nec mirum id Plinio, qui fontes hosce medicos ad hominum, non animalium usum datos scribit. Tertius Germaniæ fons, isque in noxiorum genere apud Frisios, memoratus à Plinio lib.

lib. 25. cap. 3. *In Germania trans Rhenum castris à Germanico Cesare promotis, maritimo tractu fons erat aquae dulcis solus, quâ pota, intra biennium dentes deciderent, compagesque in genibus solverentur. Stomacacen Medici vocabant, & Sceletyrben ea mala. Reperta auxilio est herba, quae vocatur Britannica, non nervis modo & oris malis salutaris, sed contra anginas quoque & serpentes. Frisii, quâ castra erant, nobis demonstravere illam.* Ita Plinius: qui tamen multum se fatigat in Britannica herba, unde nomen illud transferit in eam regionem. Lipsius in notis ad lib. 1. Ann. Taciti n. 217. ut Plinium juvet, *Bretaniae uligines* ex prisco istic nomine ostendit, *paludes nimirum haud procul Amisîâ flumine, inter Lingam, Weddam & Cæwordam*; tanquam herba illic nata, ex Bretanico ericeto, vulgò *Bretansche Heyde*, nomen traxerit. At quis ista Lipsii ita prober, ut non per commercia utriusque gentis herbae illius vis salutifera à Britannis monstrari potuerit Frisii? Verùm ista non tanti sunt. Ipsa naturæ providentia magis suspicienda, quæ suis regionum morbis, suas quoque medicas herbas dedit monstravitque; haud secus quàm nasturtium iis in locis frequens gignitur, ubi corpora ex insalubriori aqua & aëre putredini magis obnoxia sunt. Accessit nostra ætate Nicotiana Panaceæ instar, Indica illa herba, multis modis artibusque populis maritimis efficax medicina.

Sed fontem hunc noxium mittamus, illud verò aquarum miraculum apud Germanos, & eosdem Septentrionales populos olim spectatum multò dignius, quod ex Plinio l. 16. c. 1. adscribam; *Altissima haud procul Chaucis, qui majores minoresque appellantur, circa duos præcipue lacus. littora obtinent quercus, maxima aviditate nascendi: suffossaque fluctibus, aut propulsa flatibus, vastas complexu radicum insulas secum auferunt: atque ita libratae stantes navigant ingentium ramorum armamentis, sæpè territis classibus Romanorum, cum velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu inopesque remediû ille prælium navale adversus arbores inirent.*

Redeo cum naturæ spectaculo ad *Fontem Resonum*, in quo inæquales olim & subcissivi, ut diximus, fluxus per abruptas noctis & diei horas, Causam hujus perscrutati sunt multi, nemo tamen adeò certi quid attulit, in quo acquiescerent alii, quòd naturæ miracula sint,

fint, quæ admirari magis quàm peruestigare concessum: Fidem interim adstruunt similia, quæ natura alibi in fontibus aperuit. *In Sicilia circa Messanam & Atylas hyeme in totum inarescunt fontes: æstate exundant, ænemque faciunt.* *Apollonia in Ponto fons æstate superfluit, & maximè canis ortu.* *Quadam terra imbribus sicciores sunt, velut in Narniensi agro: quod admirandis suis inseruit M. Cicero. Plin. l. 31. cap. 4.* *In Dodone Jovis fons meridie deficit, mox increfcens ad medium noctis exuberat.* *In Comensi agro fons largus singulis horis intumescit & residet.* Ita Plinius l. 2. cap. 103. *In Cantabria tres fontes octonis pedibus distantes, mox in unum alveum cœunt, singulis diebus exsiccantur duodecies, aliquando vicies.* Plinius l. 31. c. 2. Multa hujusmodi apud hunc diligentissimum naturæ investigatorem reperias, quæ admirantem ipsum potiùs deprehendes, quàm rationem singulorum explicantem; nisi quòd universim fateatur, *in nulla parte nature majora esse miracula,* quam in aquis & fontibus, quorum alii in quotidianum vitæ humanæ usum, alii in admirationem & oblectationem, alii in medelam dati. Et medicos quidem fontes quàm plurimos exhibet, interque hos fontem Ciceronianum oculis purgandis sanandisque natum prope Puteolos, ubi M. Tullius villam habuit, quam nemore, porticu & Academiæ nomine celebrem fecit, Athenarum exemplo, in qua & monumentum sibi instauravit ad posteritatis memoriam. Sed jacent hæc omnia, ut nos ipsi anno 1652. mensè Octobri Neapolim Româ profecti coram spectavimus, inter verustatis rudera & temporum injurias planè consépulta. Solum carminis monumentum, quod Tulliano fonti inscriptum, integrum atque immortale ad nos pervenit, quia dignum ubique legi censuit Plinius, & hîc ponamus:

*Quo tua Romana vindex clarissime lingua,
Sylva loco meliùs surgere jussa viret,
Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hic etiam apparent lymphæ non antè repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hæc fontes cùm patefecit ope.*

Ut,

*Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.*

Eò nunc magis, opinor, probabitur, coronari à nobis fontes, celebrari carminum inscriptionibus, commendari virtutes aquarum, extolli naturæ miracula, quæ demum in ipsum naturæ opificem auctoremque rerum mortalium refunduntur. Quemadmodum ipsos fontes atque aquas vates sacer Daniel c. 3. ad Dei laudem provocat.

Et quid inter naturæ opera præstantius aquis? *Quippe hoc elementum cæteris omnibus imperat: terras devorant aquæ, flammæ necant, scandunt in sublime, & cælum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant. Quæ causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in cælo stantibus? At illa ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eò secum piscium examina. Sape etiam lapides subvehunt, portantes aliena pondera. Eadem cadentes omnium terræ nascentium causa fiunt, prorsus mirabili naturâ, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cælum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: justâ confessione, omnes terræ quoque vires, aquarum esse beneficii. Idem Plinius lib. 31. c. 1.*

